

SOVIETINĖ RITUALINĖ ARCHITEKTŪRA – SANTUOKŲ IR LAIDOTUVIŲ RŪMAI LIETUVOJE

Marija Drėmaitė

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius

marija.dremaite@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjami specifiniai sovietinės architektūros objektai – ritualiniai pastatai (santuokų ir laidotuvių rūmai), skirti civilinėms apeigoms, t. y. sekuliarios sovietinės visuomenės ritualų aptarnavimui. Pastebima, kad civilinių apeigų ritualai Lietuvos SSR suformuojami XX a. 6 deš. pabaigoje, o pastatų funkciniai tipai ir architektūriniai pavidalai – XX a. 7 deš. pabaigoje. Tuo metu Lietuvoje suprojektuoti ir pastatyti Vilniaus santuokų rūmai ir Vilniaus laidotuvių rūmai tapo funkcinio tipo, iškilmių estetikos ir simbolikos prototipais visoje Sovietų Sąjungoje. Straipsnyje, remiantis archyviniais, dokumentiniais, natūros stebėjimo ir interviu šaltiniais, šie objektai nagrinėjami ideologiniame-socialiniame lauke (tiriami, kokia valstybinė ir visuomeninė užduotis jiems buvo priskiriama) ir vėlyvojo sovietmečio architektūros meniniame lauke (tiriami, kokie netradiciniai kūrybiniai sprendimai buvo priimami siekiant sukurti naujo funkcinio tipo visuomeninius pastatus).

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: santuokų rūmai, laidojimo rūmai, ritualiniai pastatai, civilinės apeigos, vėlyvojo sovietmečio architektūra, folklorinis sąjūdis architektūroje, regionalizmas.

Sovietiniai apeiginiai pastatai žadina kultūros istorikų smalsumą tiek meniniu, tiek istoriniu požiūriais. Viena vertus, juos galima laikyti sovietinės architektūros grynuoliais, visų pirma dėl to, kad tai buvo nauji pastatų funkciniai tipai, skirti aptarnauti būtent sovietinę visuomenę. Taigi šios architektūros tyrimas negali vykti nuošalyje nuo ideologinių ir socialinių tos visuomenės aktualijų. Kita vertus, ritualiniai pastatai yra įdomūs vėlyvojo sovietmečio visuomeninės architektūros objektai, kuriems buvo keliami ne tik funkciniai, bet ir estetiniai reikalavimai – išreikšti tam tikrą

simboliką ir emociją: „pakilumą“, „iškilmingumą“, „susikaupimą“, „rimtį“. Filosofė Nerija Putinaitė kelia hipotezę, kad

tokių civilinių pastatų kaip santuokų ar laidojimo rūmai sovietinė architektūra, kaip ir patys civiliniai ritualai, pasižymi tuo, kas postmodernizmo kontekste vadinama „reikšmių pertekliumi“¹

¹ Aistė Galaunytė, „Tikrovės dekonstrukcijos. Pokalbis su Nerija Putinaite“, in: *7 meno dienos*, 2014 02 28, Nr. 8 (1069), [interaktyvus], <http://www.7md.lt/tarp_disciplinu/2014-02-28/Tikroves-dekonstrukcijos>.

Socialistinės architektūros tyrėjai atkreipia dėmesį į vėlyvojo sovietmečio (1968–1990 m.) visuomeninių pastatų architektūros įmanumą, kurį prilygina „kosminėms konstrukcijoms“². Jei XX a. 6–7 deš. sovietinis/socialistinis modernizmas jau neblogai įsitvirtino pasaulinėje mokslinėje apyvarčioje³, tai klausimai apie vėlyviausią laikotarpį (XX a. 8–9 deš.) dar tik pradėdami formuluoti architektūros istorijoje⁴. Tiesa, pastebima tendencija visą pokarinės sovietinės architektūros laikotarpį vadinti modernizmu nedetalizuojant jo, kaip tai buvo padaryta Vienos architektūros centro išleistoje knygoje *Soviet Modernism 1955–1991. Unknown History*⁵. Iki šiol tokių terminų kaip sovietinis regionalizmas ar sovietinis postmodernizmas buvo vengiama siekiant pabrėžti skirtumą nuo vakarietiško tendencijų, kryptių ir originalų; visgi tenka pripažinti, kad vėlyvuojū sovietmečiu patys vietiniai architektai ar tyrėjai reflektavo ir rašė panašiomis temomis. Pavyzdžiui, knygoje *Sovietinės Latvijos architektūra (1987)*⁶ visas skyrius yra pavadintas regionine archi-

tektūra, o 1988–1989 m. sovietiniai architektūrologai mėgino rašyti apie sovietinį postmodernizmą⁷.

Sovietinių ritualinių pastatų tema šiame kontekste ryškėja kaip turinti ypatingą ideologinį krūvį, todėl kyla klausimas, ar ritualiniai pastatai yra bendros postmodernistinės architektūros dalis, ar tai yra sovietinė specifika (sovietinis manierizmas) – dirbtinai konstruojamų veiksmų, reikšmių ir prasmių išraiška. Gana neįprasta, kad ši patraukli tema dar nesulaukė išsamių tyrimų Lietuvoje ar užsienyje. Apie Kauno laidojimo rūmus Vaidas Petrusis pirmą kartą parašė Šiaurės ir Baltijos šalių moderniosios architektūros tyrimo projekto leidinyje⁸. Tuo metu šis funkcinis tipas išryškėjo kaip unikalus ne tik Šiaurės, bet ir Baltijos šalyse. Išsamesnį tyrimą apie Lietuvos laidojimo rūmus šio straipsnio autorė drauge su Petručiu publikavo jau minėtoje rinktinėje *Soviet Modernism*⁹. Vėliau teko išsamiau pasidomėti ir santuokų rūmais, straipsnis publikuotas žurnale *Naujasis Židinys – Aidai*¹⁰. Pastarieji tekstai buvo greičiau pažintinio pobūdžio, pristatantys unikaliuos architektūros objektus Lietuvos architektūros istorijoje. Šiame straipsnyje mėginama plačiau – ideologiniame ir meniniame lauke – juos apibendrinti.

Dirbant prie naujos temos teko pasitelkti įvairius šaltinius: gausią to meto ideologizuotą literatūrą ir

- 2 Frédéric Chaubin, *Cosmic Communist Constructions Photographed*, Taschen, 2011.
- 3 *Survival of Modern: from Cultural Centres to Planned Suburbs*, editors Claes Caldenby and Ola Wedebrunn, Copenhagen: The Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture, 2013; *Эстетика „оттепели“: новое в архитектуре, искусстве, культуре*, под ред. О. Казаковой, Москва, 2013 ir kt.
- 4 David Crowley, „The Fate of the Last Generation of Ultra-Modernist Buildings in Eastern Europe Under Communist Rule“, in: *Modernism: between Nostalgia and Criticism*, ed. Marija Drėmaitė, Julija Reklaitė, Vilnius: Vilnius University and Architecture Fund, 2014, p. 29–40, [interaktyvus], <http://www.archfondas.lt/leidiniu/en/alf-02/david-crowley-fate-last-generation-ultra-modernist-buildings-eastern-europe-under-communist-r>; Andres Kurg, „Architects of the Tallinn School and the critique of Soviet modernism in Estonia“, in: *The Journal of Architecture*, 14(1), 2009, p. 85–108; *Modernizmas: tarp nostalgijos ir kritiškumo*, sud. Marija Drėmaitė, Julija Reklaitė, Vilnius: Vilniaus universitetas, Architektūros [leidinių] Fondas, 2014; Marija Drėmaitė, Vaidas Petrusis, Jūratė Tutlytė, *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012 ir kt.
- 5 *Soviet Modernism 1955–1991. Unknown History*, K. Ritter, E. Shapiro-Obermair, D. Steiner, A. Wachter (eds.), Zuerich: Architekturzentrum Wien and Park books, 2012.
- 6 „Курс: региональная архитектура. 1976–1985 гг.“, in: И. А.

- Страутманис, О. М. Бука, Я. А. Крастыньш, Г. К. Асарис, *Архитектура Советской Латвии*, Москва: Стройиздат, 1987, p. 174–296.
- 7 Михаил Тумаркин, „Генезис архитектуры постмодернизма в СССР“, in: *Архитектура и строительство Москвы*, 1988, Nr. 11, p. 20–22; Андрей Иконников, „Семь десятилетий советской архитектуры“, in: *L'Arca*, 1989, May, p. 18–20.
- 8 Vaidas Petrusis, „Funeral undertaking in Kaunas“, in: *Living and dying the urban modernity*, C. Caldenby and O. Wedebrunn (eds.), Copenhagen: Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture, DOCOMOMO, 2010, p. 124–127.
- 9 Marija Drėmaitė, Vaidas Petrusis, „Inventing a Soviet Ritual: Funeral Homes in Lithuania“, in: *Soviet Modernism 1955–1991. Unknown History*, K. Ritter, E. Shapiro-Obermair, D. Steiner, A. Wachter (eds.), Zuerich: Architekturzentrum Wien and Park books, 2012, p. 54–59.
- 10 Marija Drėmaitė, „Naujųjų apeigų dramaturgija – santuokų ir laidotuvių rūmai sovietų Lietuvoje“, in: *Naujasis Židinys – Aidai*, Nr. 8, 2012, p. 572–580.

periodiką, keletą publikuotų architektų biografijų¹¹, interviu, objektų projektus, saugomus valstybiniuose archyvuose (Vilniaus apskrities archyve) ir architektų asmeniniuose archyvuose¹², kuriuose užfiksuoti ne tik galutiniai pastatų variantai, bet ir įvairūs darbiniai eskizai. Darbe naudota ne tik mokslinė, bet ir meninė medžiaga – Frédéricio Chaubino sovietinių ritualinių pastatų nuotraukos ir Lietuvoje išlikusių santuokų rūmų interjerus fiksuojančios fotomenininkės Vilmos Samulionytės darbai¹³.

Pagrindiniai šiame straipsnyje keliami uždaviniai yra rekonstruoti santuokų ir laidojimo rūmų ideologinį-socialinį lauką; išaiškinti architektų, projektavusių šiuos pastatus, užduotis ir tikslus; išsiaiškinti, kaip tradicija įtakojo naujuosius sekularius ritualus ir architektūrinės erdves, bei apžvelgti Lietuvos ritualinius pastatus vėlyvosios sovietinės architektūros kontekste.

SOVIETINĖS VISUOMENĖS SEKULIARIZACIJA IR NAUJOSIOS APEIGOS

Sekuliari sovietinė valstybė nuo pat pirmųjų savo egzistavimo dienų pasižymėjo socialistiniais ritualais, turėjusiais pakeisti „senojo režimo“ apeigas ir sukurti naujas politines datas bei progas. Pavyzdžiui, revoliucinės šventės gana greitai ir aiškiai perėmė karinių paradų atributiką, tačiau vadinamieji iniciacijos, arba perėjimo, ritualai, skirti pažymėti žmogaus gyvenimo kertinius etapus, formavosi ilgiau ir sudėtingiau, o daugelio socialistinių apeigų susiformavimą sociologai apskritai datuoja tik XX a. 6 deš. pabaiga¹⁴. Svarbus

sovietų režimo dėmesio objektas, turėjęs paspartinti visuomenės sekuliarizaciją, buvo vadinamosios civilinės apeigos. Gyvenimo etapai, tradiciškai būdavę minimi sakralioje erdvėje, Sovietų Sąjungoje buvo priskirti buitiniams paslaugoms ir jiems suteikta civilinės registracijos forma: „krikštynas turėjo pakeisti vardynos, sutvirtinimą – jaunimo dienos (labiau prigijo liuteronų aplinkoje), bažnytinę santuoką – komjaunimo liškos vestuvės“¹⁵.

Arūnas Streikus, tyrinėjęs antireliginę propagandą sovietinėje Lietuvoje, naujų sovietinių papročių diegimo pradžią laiko 1957 m. rugpjūčio 12 d. LKP CK biuro patvirtintą ateistinio darbo planą, kuriuo remiantis, nuo 6 deš. pabaigos pradėta kaupti daugiau dėmesio į sekuliarių kultūrinių renginių vadybą ir sovietinių švenčių organizavimą¹⁶. Aktyviau civilinių apeigų diegimu rūpintis pradėta nuo 1963 m., kai prie LSSR kultūros ministerijos buvo įkurta Civilinės metrikacijos reikalų taryba, o civilinių apeigų reikalai buvo pavesti kultūros ministro vadovujamai Respublikinei liaudies tradicijų tarybai. Pastarosios uždaviniai buvo

puoselėti ir formuoti apeigų ir švenčių organizavimo sistemą, pagrįstą tarybinėmis tradicijomis, žmonių sąmonėje įtvirtinančią materialistinę pasaulėžiūrą, tarybinio patriotizmo ir proletarinio internacionalizmo idėjas, tarybinio gyvenimo būdo normas ir vertybes.¹⁷

Eadem, „Ritual and Ceremony in Contemporary Soviet Society“, in: *The Sociological Review*, 1979, vol. 27, issue 2, p. 253–277, DOI: 10.1111/j.1467-954X.1979.tb00334.x.; Serge Schmemmann, „New Soviet Rituals Seek to Replace Church’s“, in: *New York Times*, 1983 March 15, [interaktyvus], <<http://www.nytimes.com/1983/03/15/world/new-soviet-rituals-look-to-replace-church-s.html>>; Natalya Sadomskaya, „Soviet anthropology and contemporary rituals“, in: *Cahiers du monde russe et soviétique*, vol. 31, Nr. 2–3, Avril-Septembre 1990, p. 245–255, [interaktyvus], <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/cmr_0008-0160_1990_num_31_2_2222>.

11 Rimantas Buivydas, *Gediminas Baravykas. Kūrybos pulsas*, Vilnius: Archiforma, 2000; Idem, *Architektas Algimantas Zaviša. Gyvenimo aidai*, Vilnius: Archiforma, 2002.

12 Autorė dėkoja kolegai V. Petručiui už galimybę susipažinti ir pasinaudoti su architektų Gyčio Tiškaus ir Alfredo Paulausko asmeninių archyvų medžiaga.

13 Vilmos Samulionytės meninės fotografijos projektas „60 Monuments“, [interaktyvus], <http://www.vilmos.lt/ongoing/metricacijos-skyriai/>.

14 Christel Lane, *The Rites of Rulers: Ritual in Industrial Society – the Soviet Case*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981;

15 Arūnas Streikus, „Antireliginė propaganda Lietuvoje 1944–1970 metais“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2004, t. 14, p. 96–97.

16 *Ibid.*, p. 95.

17 Liaudies tradicijų tarybų nuostatai, patvirtinti Lietuvos TSR

1. Vilniaus santuokų rūmai, Romualdo Rakausko nuotrauka ©, 1980, iš asmeninio Romualdo Rakausko archyvo
The Wedding palace in Vilnius

2. Santuokos ceremonija Vilniaus santuokų rūmuose, fone – Konstantino Šatūno tūrinis vitražas, Ježio Karpovičiaus nuotrauka, in: *Vilnius*, Vilnius: Mintis, 1980
A registration of marriage at the Wedding Palace in Vilnius, sculptural glass chandelier by Konstantinas Šatūnas in the background

Architektūros istoriką šiame procese turėtų sudominti faktas, kad 1969 m. Respublikinės liaudies tradicijų tarybos išleistoje knygelėje *Civilinės apeigos*¹⁸ dar nebuvo iliustracijų, o štai 1979 m. pasirodęs naujas *Civilinių apeigų*¹⁹ leidimas jau buvo gausiai iliustruotas įvairių tipų ir formų ritualinių pastatų, salių ir juose vykstančių apeigų fotografijomis. Tai liudija, kad sovietinėje Lietuvoje per dešimtmetį buvo ne tik suformuotos civilinių apeigų tradicijos, bet ir šioms apeigoms aptarnauti skirtų pastatų turinys, erdvinė-planinė struktūra ir dekorų pobūdis.

Tokių naujų objektų sukūrimas neabejotinai tapo iššūkiu architektams. Kalbant tų laikų terminais, architektui buvo iškelta užduotis ne tik „apipavidalinti“, bet ir erdviškai sukonstruoti naujų apeigų ceremonialą. Vis dėlto ritualas – tai socialiai inertiškas veiksmas, kuris žmonių elgesyje ir mąstysenoje palieka ryškų pėdsaką. Tas pėdsakas juntamas ir vizualinėje arba erdvinėje patirtyje, todėl supratimas apie tai, kokia aplinka yra iškilminga ir tinkama svarbiausiems gyvenimo įvykiams minėti, taip pat yra inertiškas. Taigi smalsu pasiaiškinti, kaip Lietuvos architektų santykis su tradicija, atmintyje išsaugotų ritualinių apeigų parafrazės, novatoriškumo, drauge ir nacionalinės išraiškos ar išskirtinumo siekis darė įtaką jų projektuojamų ritualinių pastatų architektūrai.

CIVILINĖS SANTUOKOS RŪMAI

Sovietų Sąjungoje iškart po 1917 m. revoliucijos buvo įsteigti pirmieji civilinės metrikacijos registravimo skyriai (*Записи актов гражданского состояния* – ZAGS), kuriuose buvo registruojamos santuokos, skyrybos, išduodami gimimo ir mirties liudijimai. To-

Ministrų Tarybos 1983 m. lapkričio 21 d. nutarimu Nr. 311.

18 *Civilinės apeigos*, paruošė I. Čepienė, R. Giedrienė, Vilnius: Mintis, Lietuvos TSR Kultūros ministerija, Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1969.

19 *Civilinės apeigos*, sudarė R. Giedrienė, Vilnius: Mintis, Respublikinė liaudies tradicijų taryba, Respublikinis kultūros-švietimo mokslinis-metodinis kabinetas, 1979.

kias įstaigas buvo įprasta steigti vykdomųjų komitetų, kolūkių apylinkių tarybų patalpose arba gyvenamųjų namų pirmuosiuose aukštuose. Labai greitai registracijos ritualas neteko šventinio išskirtinumo ir tapo tik dar viena dokumentų sutvarkymo vieta, vienintele, kurioje pora galėjo oficialiai susituokti. Šią praktiką paveldėjo ir sovietinė Lietuva, pavyzdžiui, ilgą laiką Vilniaus ZAGS'as veikė kabinete Pylimo gatvėje.

7 deš. pradžioje SSRS pastebimas naujas reiškinys – Santuokų rūmų (*Дворец бракосочетания*) steigimas. Ši įstaiga skyrėsi nuo tradicinio ZAGS'o ne tik tuo, kad buvo skirta išimtinai santuokoms registruoti, bet ir iškilmingumo lygiu. Kur kas daugiau dėmesio imta skirti apeigos puošnumui – aplinkos estetikai, ceremoniją lydinčiai gyvai muzikai, fotografų blykstėms ir šampano taurėms. Pirmieji tokie santuokų rūmai 7 deš. pradžioje buvo atidaryti Maskvoje (1961), vėliau Leningrade ir Novosibirske (1966). Tačiau tai nebuvo nauji pastatai, o naujoms apeigoms pritaikyti puošnesni istoriniai pastatai, buvusių didikų ar pirklių rūmai. Netrūko ir „rūmų“, įrengtų devynaukščio gyvenamojo namo pirmame aukšte, kaip Maskvos Pietvakarių rajone (1969). Taigi naujoji ritualinė erdvė dar neturėjo savo apibrėžtos architektūrinės išraiškos, o buvo įvairiai įpavidalinama pritaikant esamus pastatus. Panašiu pavyzdžiu Kaune 1967 m. buvo nuspręsta Santuokų rūmams pritaikyti miesto rotušę (restauruota 1968–1973 m. pagal Žibarto Simanavičiaus projektą, atidaryta 1974 m.).

Šiame kontekste 1968 m. pradėti projektuoti Vilniaus santuokų rūmai (archit. Gediminas Baravykas, atidaryti 1974 m.) tampa pirmuoju ir dėl to išskirtiniu atveju visoje SSRS kaip originalus pastato tipas. Ideologinį rūmų steigimo pamatą atskleidžia Algirdo Brazausko pasakojimas, kuriame jis rūmų autorystę priskiria LKP CK antrajam sekretoriui Valerijui Charazovui:

vat Sutuoaktuvių rūmai – Charazovo vaikas. Tokią isteriką [jis] užtaisė – kodėl nėra gražių sutuoaktuvių

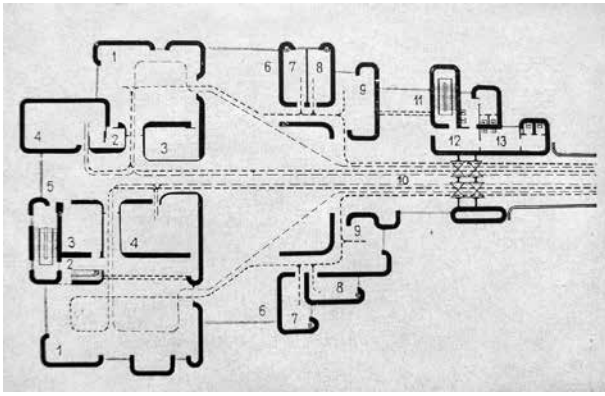
3. Vardynų ceremonija Vilniaus santuokų rūmuose, fone – Konstantino Šatūno vitražas, in: *Civilinės apeigos*, Vilnius: Mintis, 1979

A Naming ceremony at the Wedding Palace in Vilnius, stained glass window by Konstantinas Šatūnas in the background

rūmų, Vilniuj, sostinėj? Taigi paskui tie sutuoaktuvių rūmai pradėjo dygti visoje Lietuvoj. Sakė [Charazovas], užtai, kad nėra sutuoaktuvių rūmų čia Vilniuj, užtai eina [žmonės] į bažnyčią. Kovojo su bažnyčia, ateistinė kova buvo. <...> Taigi išgriovė kapines, šitas gi va kur Čiurlionio gatvėj, <...> išvartė paminklus, reikėjo būtent šitoj vietoj. Aišku, vieta graži, vieta gera, bet ten buvo kapinės... Pats važinėdavo čiut ne kas antrą dieną prižiūrėt statybas. Greičiau tik pastatykit tuos rūmus!²⁰

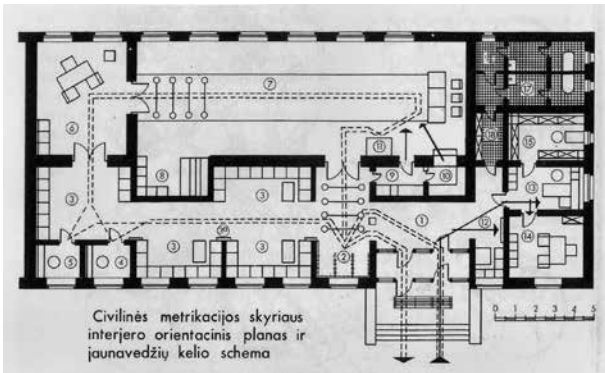
Architektūriniu požiūriu rūmų projekte teko išspręsti dvi užduotis – ceremonijos planą ir estetinį pavidalą. „Šiandien sutuoaktuvių, vardynos, auksinės bei

²⁰ Sauliaus Grybkausko interviu su Algirdu Brazausku, Vilnius, 2008 01 18, 21–23 min., Sauliaus Grybkausko asmeninis archyvas.

4. Vilniaus santuokų rūmų ceremonijų schema (II a. planas), in: *Лучшие произведения советских зодчих 1975–1976 г.г.*, Москва: Стройиздат, 1980

The scheme of ceremonies at the Wedding Palace in Vilnius (the plan of the first floor)

5. Pavyzdinė „Jaunavedžių kelio“ schema, in: *Civilinės apeigos*, Vilnius: Mintis, 1979

The exemplary scheme of the Newlyweds Route ceremony

sidabrinės vestuvės švenčiamos vis iškilmingiau, vis glaudžiau siejamos su senaisiais mūsų liaudies papročiais. Vadinasi, yra reikalas sukurti ir rūmus, atitinkančius šeimyninių iškilmių dvasią bei nuotaiką²¹, – oficialų užsakymą apibūdino architektas Gediminas Baravykas. Jo nuomone, „tai turėjo būti naujoviškas, modernus statinys, net ir savo funkcinė tipologija neturintis analogų pasaulio architektūroje“²². Vis dėlto jo

21 Gediminas Baravykas, „Sutuoktuvių rūmai vilniečiams“, in: *Statyba ir architektūra*, 1972, Nr. 5, p. 11.

22 Rimantas Buivydas, *Gediminas Baravykas*, p. 16.

kolega Santuokų rūmų baldų dizaineris Eugenijus Gūzas atskleidė, kad sumanymo novatoriškumas slypėjo kažkur „tarp bažnyčios ir rotušės“²³, taigi tradicinio rituališkumo sampratos rėmuose.

Iš išorės tai vėlyvajam modernizmui būdingas aptakių formų, skulptūriškas, besivystantis pastatas, palengva per stiklinius intarpus įsiliejantis į „parko“ apsuptą [naikinama buvusių Liuteronų kapinių teritorija oficialiai buvo įvardijama parku – *M. D.*]. Savo formomis jis labai aiškiai nutraukia „dėžiško“ funkcionalizmo tradiciją, vengia gausių atvirų stiklo plokštumų, imituoja monolitinę statybos technologiją (nors aptakios formos yra kuriamos mūro ir faktūrinio tinko dėka).

Ne mažiau svarbu, kaip autoriui pavyko sukurti vidaus erdves. Santuokos registravimas – iškilmingas įvykis, todėl architektas turėjo „suprojektuoti“ ir pačią ceremoniją, auginti emocinę įtampą iki kulminacijos. Be abejo, buvo privaloma laikytis jau nustatyto šventimo ritualo – vadinamojo „jaunavedžių kelio“, aprašyto Respublikinės liaudies tradicijų tarybos nurodymuose. Teko numatyti ir suvaldyti du eisenų srautus – sutuoktuvių ir vardynų – ir numatyti jų konvejeriškumą, paverčiant pastatą iškilmingų eisenų arena, kurios ašimi tapo ritualinis tiltas-laiptai, vedantys į antrame aukšte suprojektuotą iškilmingą zoną su vestibuliu ir dviem salėmis: santuokų ir vardynų. Tais pačiais laiptais, apsukusios ritualinį ratą, įteisintos poros su svitomis nusileisdavo į gana erdvią aikštę priešais pastatą, sąmoningai architekto numatytą besibūriuojantiems smalsuoliams. Pirmame aukšte funkciškai atskyrus buvo įkurdinta administracija.

Pasak kolegų, vienas svarbiausių G. Baravyko architektūros bruožų buvo emocinis paveikumas, kuris atsispindi ir interjeruose. Siekdamas „iškilmingumo“, sales jis sukūrė padidinto aukščio, balto-pilko-raudono kolorito, apšviestas spalvoto stiklo heraldiniais vitražais²⁴. Atidžiau pažvelgus, abiejų salių (santuokų ir vardynų) sprendime panaudoti elementai – stalas ir

23 *Ibid.*, p. 16.

24 Gediminas Baravykas, *op. cit.*, p. 12.

6. Klaipėdos santuokų rūmai, in: *Klaipėda*, sudarytojas Algimantas Garliauskas, Vilnius: Mintis, 1983
The Wedding palace in Klaipėda

7. Klaipėdos santuokų rūmų interjeras, Vilmos Samulionytės nuotrauka ©, 2012, projektas „60 monuments“, LATGA, Vilnius 2014
The interior at the Wedding Palace in Klaipėda

vitražas – tai akivaizdi sąsaja su tradicine sakralių ritualinių erdvių kompozicija. Pasak Eugenijaus Gūzo, jie abu su architektu sutarę, kad stalas, prie kurio atliekamas pagrindinis santuokos ritualas, turėjo atitikti altoriaus bažnyčioje prasmę²⁵. Tuo tarpu salių galinėse sienose įkomponuoti dailininko Kosto Šatūno vitražai tapo fonu apeigai, vykstančiai prie stalų-altorių (panaudojus dirbtinį apšvietimą santuokų salės tūrinis vitražas tapo milžinišku sietynu)²⁶.

Vilniaus santuokų rūmai buvo įvertinti ne tik Lietuvoje, bet ir sąjunginiu mastu. 1976 m. architektas ir statybininkų brigada buvo apdovanoti SSRS Ministrų tarybos premija, o išsami publikacija apie pastatą išspausdinta sąjunginiame leidinyje *Geriausieji 1975–1976 metų SSRS architektų kūriniai*. Čia ypač buvo giriamas architekto sugebėjimas ne stilizacijos, o šiuolaikinės architektūros ir dizaino priemonėmis sukurti turinin-

gą naujo tipo sovietinių apeigų pastatą. Taip pat įvertintas jaunavedžių kelias, palaipsninis svitos vedimas iš patalpos iš patalpą, taip auginant emocinę įtampą²⁷.

Vilniaus santuokų rūmų sėkmė paskatino šio funkcinio tipo paplitimą didesniuose Lietuvos miestuose. Rūmai uždavė ir tam tikrą architektūrinį „toną“ – tapo įprasta, kad tai būtų specialiai suprojektuoti (ne tipiniai ir ne kartotiniai) šiuolaikiškos architektūros statiniai su aikšte, lengvai privažiuojama ir tinkama ceremonijai. Vienur, pavyzdžiui, Klaipėdoje, santuokų rūmų architektūra laikyta labiau pavykusia (archit. Ramūnas Kraniauskas, 1984), kitur, antai Šiauliuose (archit. Ignas Laurušas, Apolonija Nistelienė, 1975) ar Panevėžyje, ji liko nepastebėta architektūros specialistų. Visų šių pastatų interjerai įrengti pagal vilnietišką pavyzdį – salėse sukurta iškilminga nuotaika, dramatiškai auginama vedant „jaunavedžių keliu“ nuo įėjimo-vartų iki stalo-altoriaus su už jo esančiu simboliniu vitražu²⁸.

Projektuojant naujus periferinių rajonų administracinius pastatus buvo numatomos ne tik patalpos

25 Rimantas Buivydas, *Gediminas Baravykas*, p. 16.

26 Įvairias sprendimų paieškas galima sutikti ir to meto dailės studentų užduotyse, diplominiuose darbuose, pvz., Vilniaus dailės instituto (dab. Akademijos) studentų G. Savicko (V k.) ir A. Dovydeno (IV k.) diplominio darbo užduotis – Vilniaus sutuoktuvių rūmų interjero projektas; P. Ibiasko (IV k.) – freska Vilniaus sutuoktuvių rūmams; Jonas Mackonis, „Darbymečiai dailės institute“, in: *Kultūros barai*, 1969, Nr. 8, p. 29, 31.

27 *Лучшие произведения советских зодчих 1975–1976 г. г.*, Москва: Стройиздат, 1980, p. 187–194.

28 Pvz., Gintautėlės Laimutės Baginskiėnės vitražas *Jaunystė* (1984) Klaipėdos santuokų rūmuose.

8. Anykščių santuokų rūmai, in: Rimantas Buivydas, *Gediminas Baravykas. Kūrybos pulsas*, Vilnius: Archiforma, 2000, p. 126

The Wedding Palace in Anykščiai

9. Anykščių santuokų rūmų interjeras, Vilmos Samulionytės nuotrauka ©, 2012, projektas „60 monuments“, LATGA, Vilnius 2014

The interior at the Wedding Palace in Anykščiai

civilinės metrikacijos apeigoms su jaunavedžių kelio schema, bet reglamentuojamas ir jų apipavidalinimas:

per aktų salę eina takas (kilimas) iki stalo. Puošniai dekoruojama frontalinė aktų salės siena, kurios fone santuokos metu stovi deputatas ir civilinės metrikacijos darbuotojas. Ši siena puošiama vitražu, mozaika ar koku kitu monumentaliosios dailės kūriniiu. Leidžiama naudoti ir liaudiškų tuoktuvių atributiką juostas, midaus ragus.²⁹

Skatinta, kad kiekvienoje patalpoje būtų „saviti baldai, spalvų deriniai, apšvietimas, prasmingas ir emocionalus dekoras“, akcentuojama ritualinio stalo-altoariaus svarba: „iškilmių stalai turi būti tipiniai, visuose rajonuose vienodi“³⁰. Vengiant bet kokių sąsajų su katalikiška simbolika, buvo skatinamas archajiškų simbolių ir tradicinių kaimo apeigų elementų suplakimas:

Kaip šeimos židinio simbolis, sutuoktuvių apeigose gali būti naudojama ugnis. Civilinės metrikacijos įstaigoje įrengiamas aukuras (židinys), nuo kurio jaunųjų pora gali pridedti deglą. Deglą jaunesiems gali dovanoti piršlys ir sročia, kai santuoka jau užregistruota. Piršlys ir sročia linki, kad prie jaunųjų šeimos židinio visada būtų šilta ir jauku, kad jų abipusė meilė visą gyvenimą būtų karšta, neblėstanti. Jaunieji deglą prisideda ir išsineša iš aktų salės. Deglas vėliau uždegamas prie vestuvinio vaišių stalo, per santuokos jubiliejus, įvairias šeimynines šventes. Deglai gaminami su stovais, ant kurių išgraviruojama sutuoktuvių data.³¹

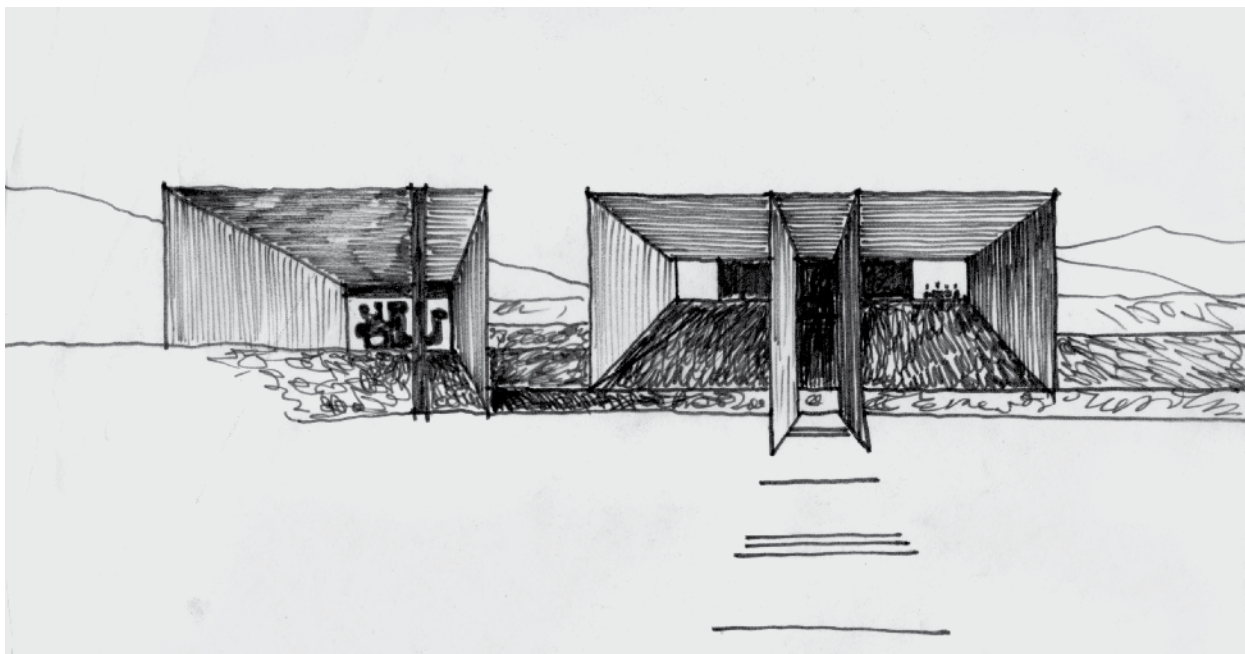
Šiame kontekste aptartinas ir nenaudojamų sakralinių pastatų (bažnyčių, koplyčių) pritaikymas naujoms apeigoms. Nors iš principo valdžia neprieštaravo

29 *Civilinės apeigos*, sud. I. Čepienė, R. Giedrienė, Vilnius: Mintis, 1969, p. 21.

30 Juozas Valentukonis, „Rajono civilinės metrikacijos skyriaus interjeras“, in: *Civilinės apeigos*, 1979, p. 157–161.

31 *Civilinės apeigos*, 1979, p. 25–26.

10. Vilniaus laidotuvių rūmų eskizas, Česlovas Mazūras, 1968,
iš asmeninio Česlovo Mazūro archyvo

The sketch of the Funeral Palace in Vilnius

nenaudojamų sakralinių pastatų panaudai naujoms ritualinėms reikmėms, ši praktika Lietuvoje nepriėjo. Yra tik vienas originalus tokios panaudos sprendimas – tai G. Baravyko 1984 m. Anykščių Santuokų rūmams pritaikyta neveikianti kapinių koplyčia, kuri buvo integruota į naują pastatą su K. Šatūno vitražu. Tai laikytina įprastos to meto Vakarų architektūros praktikos (nauja neveikiančių bažnyčių panauda) adaptacija Lietuvoje, todėl G. Baravyko projektas – tai pavienis išskirtinis atvejis, būdingas individualiam architekto braižiui, netapęs visuotine tendencija.

Paskutiniaisiais sovietmečio dešimtmečiais santuokų rūmų, kaip puošnaus, išskirtinio pastato, tipas paplito daugelyje sovietinių respublikų, nors Maskvoje pirmasis specialiai santuokų rūmams pastatytas pastatas iškilo tik 1987 metais. Šių pastatų architektūrinis kanonas taip ir nesusiformavo, o „iškilmingumas“ neįgijo konkrečiai artikuliuotos architektūrinės išraiškos, tačiau išsiskyrė originaliomis, įmantriomis formomis. Vilniaus santuokų rūmai tapo ne tik funkcinio tipo,

bet ir šiuolaikinės architektūros sutuoktinių rūmų sąjunginiu prototipu, įgalinantis reprezentatyvumą ir „iškilmingumą“ ne per istorinius stilius, paveldą, bet per šiuolaikišką architektūrą, modernaus dizaino ir monumentalaus meno sprendimus. Vis dėlto išlieka ir tradicinis reprezentatyvumo suvokimas interjeruose panaudojant simbolinius įvykių įamžinimo ženklus (ritualinius stalus) ir dekoruojant frontalinę sieną.

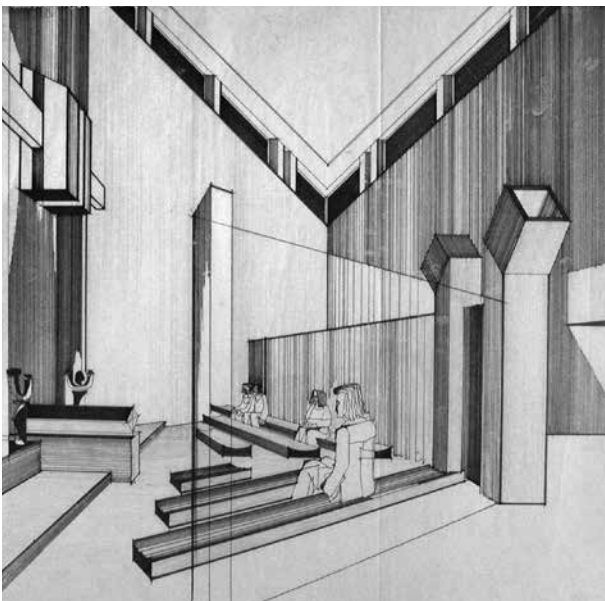
LAIDOJIMO PASLAUGŲ RŪMAI

Santuokų rūmai ilgainiui paplito daugelyje sovietinių respublikų, o štai laidotuvių apeigoms skirti originalūs pastatai – sovietinės Lietuvos specifika. Civilinėmis laidotuvėmis sovietinėje Lietuvoje rūpinosi buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatai (rajonuose) arba laidotuvių biurai (didžiuosiuose miestuose). Civilinių laidotuvių ceremonialą sudarė: 1) mirusiojo šarvojimas, 2) pervežimas į kapus ir atsiveikinimas kapuose ir 3) kapo papuošimas ir priežiūra. 7 deš. pradžioje,

11. Vilniaus laidotuvių rūmai, Mečislovo Sakalausko nuotrauka, XX a. 9 deš., iš KTU ASI archyvo, LATGA, Vilnius 2014

The Funeral Palace in Vilnius, 1980s

12. Vilniaus laidojimo rūmų salės interjero projektas, Česlovas Mazūras, 1975, iš Vilniaus apskrities archyvo, ATD-247

The design of the interior hall of the Funeral Palace in Vilnius, by Česlovas Mazūras, 1975

sustiprėjus apeigų sekuliarizavimui, susirūpinta šarvojimo apeigų perkėlimu iš namų ar bažnyčių į specialias visuomenines patalpas. 1966 m. išleistoje knygelėje *Civilinės laidotuvės* pabrėžiamas pribrendęs reikalas „visuose miestuose, rajonų centruose bei stambesnėse gyvenvietėse įrengti visuomenines šarvojimo patalpas“³², užtikrinančias visuotinių sekuliarių laidojimo tradicijų išsigalėjimą:

Tarybinėje santvarkoje, susiformavus naujiems visuomeniniams santykiams, bažnyčia nustojo anksnyvesnės įtakos. Tačiau iki šiol bažnytininkai dar aktyviai kišasi į laidotuves. Bendras visų tarybinių ir partinių organizacijų uždavinys – plačiai propaguoti civilinių laidotuvių ceremoniją.³³

Panašiai kaip ir civilinės santuokos atveju, manyta, kad viena svarbiausių priežasčių, dėl ko civilinės laidotuvės nėra populiarios gyventojų tarpe, tai visuomeninių šarvojimo vietų trūkumas. Rajonų ir miestų vykdomieji komitetai skatinti kuo greičiau spręsti pastarųjų įrengimo klausimą. Nors kai kur visuomeninės šarvojimo salės jau buvo įrengtos (Vilniuje, Klaipėdoje, Utenos, Biržų, Švenčionių ir kt. rajonų centruose), tačiau ne visur jos laikytos tinkamomis. Griežtai nerekomenduota tokias patalpas įrenginėti gyvenamuosiuose namuose; siūlyta parinkti nenaudojamus atskirus pastatus arba netgi pritaikyti tam tikslui koplyčias ir kitus neveikiančius kulto pastatus. 1966 m. Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas parengė tokių patalpų apipavidalinimo rekomendacijas su eskizais:

Šarvojimo salė – tai erdvi, simetriška patalpa, santūri savo apipavidalinimu, tačiau ji neturi būti niūri, nesiekianti užakcentuoti momento tragiškumą. Di-

32 *Civilinės laidotuvės*, paruošė I. Čepienė, Vilnius: Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1966, p. 5.

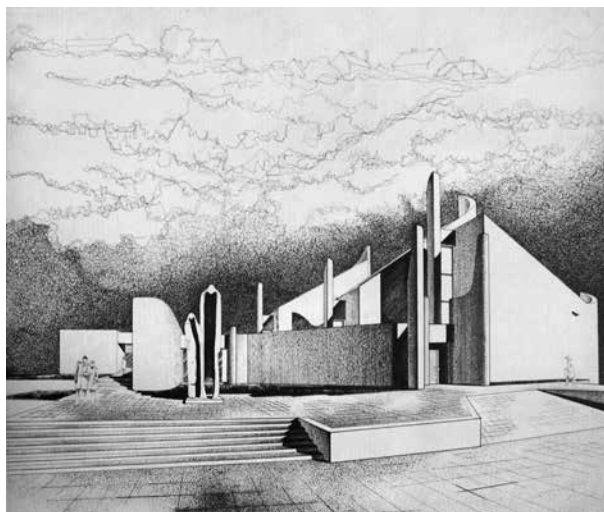
33 *Ibid.*, p. 14.

džiausias dėmesys skiriamas frontalinės sienos, ties kuria statomas karstas, apipavidalinimui.³⁴

Knygelėje buvo pateiktas ir originalus pasiūlymas šarvojimui pastatyti specialiai suprojektuotą, atskirą naujo funkcinio tipo pastatą. Apie 1966 m. būtent tokį užsakymą, skirtą respublikinės reikšmės ceremonijoms – iškilmingoms partinių veikėjų laidotuvėms, pirmą kartą suformulavo specialusis vyriausybės buitinių paslaugų kombinatas. Pageidauta pastato, kuriame būtų teikiamos visos laidotuvių paslaugos – nuo dokumentų sutvarkymo iki meninio apipavidalinimo, nuo šarvojimo paslaugų iki pervežimo į kapines. Vilniaus miesto valdžia šiam objektui paskyrė sklypą Olandų gatvėje, miško apsuptyje. Niekam per daug neužkliuvo, kad rūmai bus statomi grieanamų žydų kapinių vietoje (tuo metu dar buvo pilna akmeninių antkapių, stovėjo mūriniai kapinių vartai), nes jau buvo priimtas sprendimas kapines naikinti.

Projektinė užduotis 1968 m. buvo pavesta „Miestprojekto“ naujokui, neseniai studijas baigusiam architektui Česlovui Mazūriui. Žinodamas valstybinio užsakymo reikalavimus jis tuo pačiu aiškiai suvokė ir šios „paslaugos“ sakralinę dimensiją. Pasak architekto, tuo metu nebuvo net kur pasižiūrėti tinkamų pavyzdžių, išskyrus čekiškus krematoriumus, juolab kad pastarųjų jis nelaikė tinkamais³⁵.

Kremavimas ir jam skirti pastatai SSRS turi savitą ir gana makabrišką istoriją. Įsteigti iškart po revoliucijos pirmieji krematoriumai (Maskvoje ir Leningrade) turėjo dvi misijas – racionaliai tvarkyti palaikus modernistinės sanitarijos ir miesto teritorijų taupymo požiūriu; taip pat skatinti ateistinę kovą su stačiatikyste, griežtai draudusia kremuoti kūnus. Ryškiausi tokiu atveju laikoma Maskvos krematoriumo atsiradimo istorija, mat jis buvo įrengtas 1927 m. gana grubiai perdarius tik 1914 m. pastatytą Šventųjų Serafimo Sarovs-

13. Kauno laidojimo rūmų fasado projektas, 1978, iš asmeninio Alfredo Paulausko archyvo

The design of the facade of the Funeral Palace in Kaunas, 1978

14. Kauno laidojimo rūmų interjeras, Alfredo Paulausko nuotrauka, 1978, iš asmeninio Alfredo Paulausko archyvo

The interior of the Funeral Palace in Kaunas

kio ir Anos Kašinskos cerkvę Donskojės kapinėse. Ten pat buvo įrengta ir ritualinė atsisveikinimo salė. Vėliau ir kitur (dažniausiai prie krematorių) buvo įrengiamos salės, vadintos atsisveikinimo (*зал прощания*), ritualinėmis (*ритуальный зал*), gedulo (*траурный зал*), o atskirų pastatų, skirtų atsisveikinimo ritualui, tradicija Sovietų Sąjungoje nesusiklostė.

34 *Ibid.*, p. 5.

35 Interviu su Česlovu Mazūru, Vilnius, 2012 04 23, užrašė Marija Drėmaitė.

15. Šermininės pastatas Klaipėdoje, XX a. 8 deš.,
iš asmeninio Gyčio Tiškaus archyvo

The Funeral Parlour in Klaipėda

Taigi Č. Mazūras gavo patrauklią, nors ir sudėtingą užduotį – suprojektuoti precedento neturintį objektą ir kartu sumodeliuoti ceremonijos dramaturgiją. Remdamasis universaliu egzistenciniu kelio/kelionės motyvu manė sukurti, pasak jo paties, savitą „bromą ing viečnastį“³⁶. Lankytojas įžengtų pro monumentalų portalą ir ilgu siauru koridoriumi eitų link didžiulės šviesios salės, kurioje pro stiklinę sieną atsivertų vaizdas į mišką. Architekto nusivylimui, šiam jo sumanymui nebuvo pritarta miesto architektūrinėje taryboje, kurioje projektas svarstytas kokius šešis kartus. Ap-

³⁶ *Ibid.*

tartos ir etninės architektūros panaudos galimybės, būta ir varpinės-bokštelio idėjos. Galiausiai apsisotą ties labai stiprią įtaką dariusiais Vakarų architektūros pavyzdžiais: „[Le Corbusier] Ronšano koplyčia atrodė kaip fantastika. Kenzo Tange irgi tuo metu buvo mūsų Dievas“³⁷. Naujas sprendimas pareikalavo kitaip komponuoti erdves ir jų apipavidalinimą – aklinoose patalpose-salėse gamta jau nebegalėjo atlikti pagrindinio vaidmens, tad jos vietą užėmė monumentalusis menas (Kristinos Karkaitės keramikos kūriniai, specialus apšvietimas), tapęs architektūrinės minties tąsa.

³⁷ *Ibid.*

Ilgą laiką šios paskirties pastatai nebuvo rasta tinkamo pavadinimo – jis vadintas Laidojimo, Laidotuvių, Ritualinių apeigų ar Ritualinių paslaugų rūmais. Tačiau jis patiko ir valdžiai, ir žiniasklaidai – vertinta monumentali, rimties nuotaiką įkūnijanti architektūra, gera funkcinė organizacija. Būtent Mazūrai buvo užsakyta suprojektuoti ir vėlesnį rūmų priestatą, skirtą valstybinėms laidotuvėms (1987)³⁸.

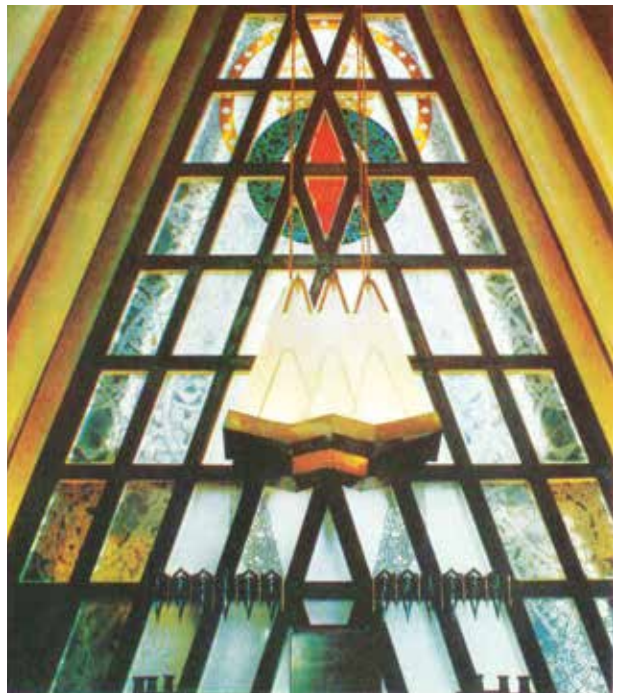
Laidotuvių rūmų sėkmė paskatino jų statybą kituose Lietuvos miestuose. Kaip ir santuokų rūmų atveju, įsitvirtino nuostata, kad tai turi būti specialiai suprojektuotas, originalios architektūros ir emociškai paveikus pastatas. Būtent tokiu laikyti Laidotuvių rūmai Kaune, 1978 m. pastatyti pagal architekto Alfredo Paulausko projektą. Lyginant su vilnietiškuoju, šis pastatas plastiškesnis, netgi literatūriškesnis (prie rūmų pastatyta skulptūra *Liūdesys*) ir dėl to paveikesnis emociškai – interjero dramatiškumą stiprino juodos, violetinės ir raudonos spalvos keramika, skulptūriniai elementai, lokalinis apšvietimas ir fakelus imituojantys stikliniai šviestuvų gaubtai³⁹.

Ne mažiau originalūs mažesniuose Lietuvos miestuose iškilę laidojimo paslaugų pastatai, įkūniję folklorinio sąjūdžio Lietuvos modernizme idėjas. Šį sąjūdį galima laikyti ir būdinga vakarietiškam modernizmui kritinio regionalizmo srove, ir kur kas lokalesniu reiškiniu, artimu konfliktui modernistinės „mokyklos“ viduje, kitaip tariant – „dvasingesnės“ architektūros sukilimu prieš „bedvasį“ modernizmą⁴⁰.

38 Plačiau apie naujus Vilniaus laidojimo rūmų interjerus: Lolita Jablonskienė, „Ritualas ir architektūra“, in: *Dailė*, 1991, kn. XXX, p. 39–41.

39 Vaidas Petrušis, „Laidotuvių rūmai Kaune“, in: *Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras*, [interaktyvus], <<http://www.autc.lt/Public/HeritageObject.aspx?rt=3&oe=5&id=207>>.

40 R. Buivydas mini, kad „Vardan teisingumo reikia prisiminti, kad tie pirmieji, tiesą sakant, nedidelį būrelį sudarę mūsų architektai, kurie septintajame dešimtmetyje projektavo tokios paskirties regionišku ženklinus pastatus, buvo didžiulios modernizmo architektūros pasekėjų vertinami gana negatyviai. <...> Kadangi balsiai ar tyliai nepritarusių liaudiškų tradicijų interpretacijoms architektūroje buvo neabejotinai daugiau, tai, ko gero, daugiau kaip dešimtmetį, neformalaus

16. Šermeninės interjeras Klaipėdoje, Henriko Kulšio ir Rimantės Kulšienės vitražas, in: *Civilinės apeigos*, Vilnius: Mintis, 1979

The interior of the Funeral Parlour in Klaipėda, stained glass window by Henrikas Kulšys and Rimantė Kulšienė

Šis folklorinis sąjūdis architektūroje buvo priimtinas ir valdžiai – apskritai kultūroje tuomet skatintas senųjų (archajiškų, baltiškų, etninių) formų gaivinimas ir naujo turinio joms suteikimas, kaip opozicija katalikybei. Tai ypač prigijo apipavidalinant šventes ir ritualus, pradedant Dainų šventėmis ir baigiant šarvojimo salėmis. A. Streikus išryškina tokią valdžios sankcionuotą manipuliaciją:

Ižvelgdami šioje kampanijoje galimybę išsaugoti lietuviškosios kaimo kultūros paveldą, ja susižavėjo nemaža dalis inteligentų, ypač organizavusių meno

Lietuvos architektų sąjungos elito valia, „tradicionalistų“ kūryba buvo traktuojama kaip antrarūšė“; Rimantas Buivydas, *Architektas Algimantas Zaviša*, p. 29. Nacionalinių formų, kaip jas tuomet suprato sovietiniai modernistai, panaudojimas ritualinių pastatų architektūroje tapo priimtina estetinė priemone ne tik Lietuvoje – pavyzdžiui, Kazachstane jurtos forma tapo 1971 m. pastatytų santuokų rūmų pagrindu.

17. Nidos šarvojimo salė, dabar – kapinių koplyčia, Marijos Drėmaitės nuotrauka, 2012

The Funeral Parlour in Nida, now – cemetery chapel

saviveiklą ir liaudies kūrybą, kurios 7-ajame dešimtmetyje buvo itin sureikšmintos, sustiprėjus tendencijai sovietinės Lietuvos kultūros pagrindu padaryti vadinamąją liaudies kultūrą.⁴¹

Savitą išraišką ši tendencija įgavo ritualinių pastatų architektūroje – architekto Gyčio Tiškaus sukurtame šermeninės (paties architekto pasiūlytas terminas) projekte. Pagal jį 1973–1975 m. identiški pastatai iškiilo Klaipėdoje, Panevėžyje ir Šiauliuose. Monumentalų pastato siluetą, menantį ir egiptietiškos senovės, ir etninės architektūros formas, kuria du aukšti ir statūs stogai, apglėbiantys dvi šarvojimo sales. Juos jungia simbolinis ženklas – ažūrinė metalinė saulutė, būdingas liaudies meno ornamentas. Architektas mini norėjęs panaudoti ir kryžių, tačiau tuo metu sumanymo nebuvo galima įgyvendinti⁴². Interjere susikaupimo ir rimties nuotaiką sustiprino individualiai suprojektuoti vitražai (Henriko Kulšio ir Rimantės Kulšienės Klaipėdoje; Jolantos Teišerskytės-Stoškienės *Rauda*

41 Arūnas Streikus, „Antireliginė propaganda“, p. 96.

42 Vaidas Petrusis, „Kartotinis „šermeninės“ (laidotuvių namų) projektas“, in: *Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras*, [interaktyvus], <www.autc.lt/public/HeritageObject.aspx?id=203>.

Šiauliuose ir Gintautėlės Laimutės Baginskienos Panevėžyje). Originalios šermeninės su liaudies meno elementais buvo palankiai vertinamos.

1984 m. Nidos kapinėse pagal Rimanto Jauniškio projektą iškiilo postmodernistinių formų raudonų plytų šarvojimo salė. Šio pastato kapinių koplyčios įvaizdį itin sustiprino vieta, kurioje objektas buvo pastatytas, – pirmą kartą toks ritualinis objektas buvo pastatytas ne mieste, bet kapinėse⁴³.

Sovietų Sąjungoje laidotuvių rūmų funkcinis tipas nepaplito. Tokie pastatai nesutinkami arba retai sutinkami kitose respublikose, netgi Latvijoje ar Estijoje. Tiesa, kai kur laidotuvių reikmėms (daugiausia ritualinėms salėms) skirti modernūs pastatai iškiilo būtent kapinių teritorijose arba prie jų, pavyzdžiui, Ventspilio koplyčia Latvijoje (archit. L. Grigulė, 1975) arba Tbilisio Muchatgverdi kapinių Ritualinių paslaugų salė Gruzijoje (archit. V. Džorbinadzė, 1974).

Apibendrinant laidotuvių rūmų ir namų architektūrą Lietuvoje, pastebėtina, kad architektai labai skirtingai suvokė ir stengėsi perteikti pastato simboliką. Galima sutikti ir mauzoliejų, ir koplyčių formų įtakų – išraiškingi ne tik pastatų interjerai, bet jų skulptūriškos, geometrinės, monumentalios formos. Pasak Česlovo Mazūro, tai – produktai, gimę nesusiformavusios ideologijos fone⁴⁴.

SOVIETINĖS LIETUVOS RITUALINIŲ PASTATŲ IŠSKIRTINUMAS, VERTĖ IR LIKIMAS

Ritualinių paslaugų rūmų statyba – tai 7 deš. suaktyvėjusios ateistinio visuomenės indoktrinavimo dalis. Nepaisant politinio užsakymo, dėl architektų ir dailininkų sukurtų ir perinterpretuotų idėjų bei formų šie

43 Dabar pastatas vadinamas Nidos civilinių kapinių koplyčia, o Neringos savivaldybė planuoja pastate įrengti kolumbariumą ir įstatyti vitražus, plg. Neringos savivaldybės informaciją (2010), [interaktyvus], http://www.neringa.lt/popup2.php?m_news_id=1005&tmpl_name=m_news_print_form.

44 Interviu su Česlovu Mazūru, Vilnius, 2012 04 23, užrašė Marija Drėmaitė.

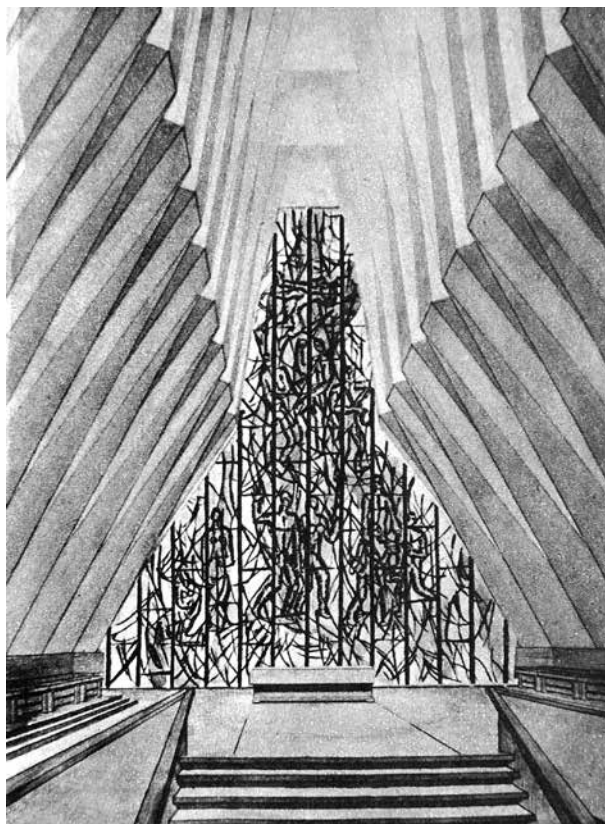
objektai tapo savitais hibridais – sekuliaros sovietinės visuomenės sakraliniais/pseudoreliginiais objektais, kitaip tariant, simuliakrais. Santuokų rūmų atveju labiau ryškėja siekis sukurti sovietinę bažnyčią, o laidojimo rūmai – artimesni sovietinės kapinių koplyčios tipui. Filosofės Nerijos Putinaitės nuomone:

pastatų funkcija buvo „ritualinė“, tačiau paties ritualo oficialios prasmės nebuvo įvaizdinamos, nes tai būtų nepriimtina juose dalyvaujantiems žmonėms. Mirtis materialistinėje pasaulėžiūroje neturi jokios prasmės, išskyrus egzistencijos pabaigą, santuoka sovietinėje valstybėje reiškė naujos reprodukcinės ląstelės susidarymą. Tą ideologizuotą prasmę ar žmogiškos prasmės stygių reikėjo „pridengti“ iš įvairių kontekstų prirankiotomis reikšmėmis. Taip radosi iš įvairiausių etninių tradicijų elementų sulipdyti ar prigalvoti vestuvių ritualai, laidotuvių palydos.⁴⁵

Tokią elementų sintezę bei perteklių matome ir minėtų civilinių apeigų pastatų išorėje bei interjeruose. Galima daryti prielaidą, kad dėl to, jog sovietmečiu Lietuvos architektai buvo netekę galimybės projektuoti bažnyčias, jie sėmėsi įkvėpimo iš XX a. modernistinės sakralinės architektūros, pavyzdžiui, Le Corbusier suprojektuotų Ronšano koplyčios arba La Tourette vienuolyno Prancūzijoje, Kenzo Tange Šv. Marijos katedros Tokijuje (1963) arba XX a. antros pusės Švedijos modernių bažnyčių, tapusių savita architektūrine skubančios visuomenės „grožio priebėga“. Nepaisant politinės įtampos, modernių bažnyčių statyba XX a. antroje pusėje sėkmingai klestėjo ir bene katalikiškiausioje Europos šalyje – Lenkijoje, tačiau šios šalies sakralinė architektūra nedarė įtakos Lietuvoje.

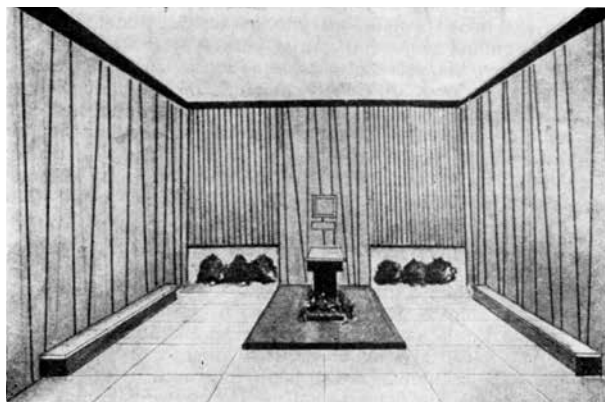
Apžvelgiant ritualinių pastatų architektūros tendencijas, nepavyksta išskirti vieno stiliaus ar krypties, kuris būtų tapęs visuotinai priimtiniu iškilmingiems ritualiniams pastatams arba vienam ar kitam jų tipui.

45 Aistė Galaunytė, „Tikrovės dekonstrukcijos“.

18. Vilniaus dailės instituto (dab. Akademijos) studentų G. Savicko (V k.) ir A. Dovydeno (IV k.) diplominio darbo užduotis – Vilniaus sutuoktuvių rūmų interjero projektas, in: *Kultūros barai*, 1969, Nr. 8, p. 29

The graduation project of Vilnius Institute of Arts (Vilnius Academy of Arts) students G. Savickas (5th year student) and Algirdas Dovydenas (4th year student) – the project of the interior of the Wedding Palace in Vilnius

19. Šarvojimo patalpų eskizai, in: *Civilinės laidotuvės*, Vilnius, 1966
Model design for the Funeral Parlours

Šių pastatų architektūrai būdinga vėlyvojo sovietmečio architektūros įvairovė: suskaidytos, dinamiškos, ekspresyvios, neretai įmantrios formos. Vis dėlto galima išskirti dvi tendencijas: 1) vėlyvajam modernizmui būdinga skulptūriška plastika (Vilniaus santuokų rūmai, Kauno laidotuvių rūmai ir kt.) ir geometrinės formos (Vilniaus laidotuvių rūmai, šermeninės, Klaipėdos santuokų rūmai ir kt.) kaip bendra XX a. antros pusės sakralinės architektūros tendencija; 2) 8 deš. būdinga liaudies meno simbolikos ir sakralinės architektūros samplaika, atspindinti to laikotarpio regioninio savitumo, folklorizmo paieškas ir „dvasingumo“ išraišką. Visa ši architektūrinė gausa raiška iš dalies gali būti įvardijama kaip turinti postmodernizmo bruožų (opozicija modernistiniam funkcionalizmui; istorinės architektūros ir architektūros paveldo interpretacija), tačiau apie sąmoningą arba stiliaus grynumą sunku kalbėti, nes tik Nidos šarvojimo salė (1984) ir Vilniaus laidojimo rūmų priestatas (1987) įkūnija švarias postmodernistinės raiškos priemones, būdingas XX a. 9 deš. antros pusės Lietuvos architektūrai.

Sovietų Sąjungos kontekste Lietuvos santuokų ir laidotuvių rūmai iškyla kaip pastatų tipų architektūriniai prototipai, tapę sąjunginio masto pavyzdžiais. Santuokų rūmų statybos tradicija paplito visoje SSRS, o laidotuvių rūmų pastatai nesutinkami arba retai sutinkami kitose respublikose. Savita paskirtis, pernelyg sureikšmintas iškilmingumo ir emocinio paveikumo aspektas ir gausiu monumentalioju menu kuriamas interjero dramatiškumas Sovietų Sąjungos kontekste laidotuvių rūmus išskiria kaip sovietinei Lietuvai būdingą tipą.

Šiomis dienomis aktualiausias yra ritualinių pastatų fizinio išlikimo ir naujos panaudos klausimas. Daugumai ceremonijų persikeliant į naujas erdves, sovietinio laikotarpio santuokų ir laidojimo rūmai praranda svarbą. Mažesniuose Lietuvos miestuose apskritai menksta tokių erdvių poreikis – Panevėžio ir Klaipėdos savivaldybės atsisako santuokų rūmų pastatų, o Anykščių santuokų rūmai sulaukė netikėtų permai-

nų – vienoje pastato pusėje vis dar išliko Metrikacijos skyrius, o kitoje įsikūrė Sakralinio meno centras. Šių pastatų vertė ir likimas jau svarstomas visuomenėje⁴⁶ ir paveldosaugos specialistų. Vienas objektas – Kauno santuokų rūmai buvo įrašyti į LR kultūros vertybių registrą dėl savo architektūrinio ir tipologinio išskirtinumo⁴⁷. Vilniaus santuokų rūmai, Vilniaus ir Kauno laidojimo rūmai ir „šermeninės“ – tai nauji ir saviti vėlyvojo sovietmečio architektūros funkciniai tipai, kuriuose atsispindi tradicijų sovietizavimo ir vėlyvojo modernizmo, turinčio regionalizmo siekių, bruožai.

Gauta 2014 03 19

ŠALTINIAI

- Baravykas Gediminas, „Sutuoktūvių rūmai vilniečiams“, in: *Statyba ir architektūra*, 1972.
- Civilinės laidotuvės*, paruošė I. Čepienė, Vilnius: Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1966.
- Civilinės apeigos*, sud. I. Čepienė, R. Giedrienė, Vilnius: Mintis, 1969.
- Civilinės apeigos*, sudarė R. Giedrienė, Vilnius: Mintis, Respublikinė liaudies tradicijų taryba, Respublikinis kultūros-švietimo mokslinis-metodinis kabinetas, 1979.
- Gudivičiūtė Dalia, Petrauskienė Virginija, Pilaitienė Aušra, Šiuparys Gintaras, „Tik savaitgaliais atgyjančius Santuokų rūmus kankina šildymo kainos“, in: *Lietuvos rytas*, 2013 02 04, [interaktyvus], <http://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/tik-savaitgaliais-atgyjancius-santuoku-rumus-kankina-sildymo-kainos.htm?p=4#.UyV7poVOz2Y>.
- Laidotuvių rūmų pastatas, Jonavos g. 220, Kaunas*. Nekilnojamojo kultūros paveldo objekto vertinimo aktas, 2009 04 16, Kultūros vertybių registras, [interaktyvus], <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=32819>.
- Liaudies tradicijų tarybų nuostatai, patvirtinti Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1983 m. lapkričio 21 d. nutarimu Nr. 311.

- 46 Architektūros istoriko Vaido Petrulio komentaras straipsnyje „Tik savaitgaliais atgyjančius Santuokų rūmus kankina šildymo kainos“, in: *Lietuvos rytas*, 2013 02 04, [interaktyvus], <<http://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/tik-savaitgaliais-atgyjancius-santuoku-rumus-kankina-sildymo-kainos.htm?p=4#.UyV7poVOz2Y>>.
- 47 *Laidotuvių rūmų pastatas, Jonavos g. 220, Kaunas*. Nekilnojamojo kultūros paveldo objekto vertinimo aktas, 2009 04 16, Kultūros vertybių registras, [interaktyvus], <http://kvr.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=32819>.

- Marijos Drėmaitės interviu su Česlovu Mazūru, Vilnius, 2012 m. balandžio 23 d., M. Drėmaitės asmeninis archyvas.
- Saulius Grybkauško interviu su Algirdu Brazausku, Vilnius, 2008 m. sausio 18 d., S. Grybkauško asmeninis archyvas.
- Vilmos Samulionytės meninės fotografijos projektas „60 Monuments“, [interaktyvus], <http://www.vilmos.lt/ongoing/metrikacijos-skyriai/>.
- Лучшие произведения советских зодчих 1975–1976 г.г.*, Москва: Стройиздат, 1980.
- LITERATŪRA
- Buivydas Rimantas, *Gediminas Baravykas. Kūrybos pulsas*, Vilnius: Archiforma, 2000.
- Buivydas Rimantas, *Architektas Algimantas Zaviša. Gyvenimo aidai*, Vilnius: Archiforma, 2002.
- Chaubin Frederic, *Cosmic Communist Constructions Photographed*, Taschen, 2011.
- Crowley David, „The Fate of the Last Generation of Ultra-Modernist Buildings in Eastern Europe Under Communist Rule“, in: *Modernism: between Nostalgia and Criticism*, ed. Marija Drėmaitė, Julija Reklaitė, Vilnius: Vilnius University and Architecture Fund, [interaktyvus], 2014, p. 29–40, <http://www.archfondas.lt/leidiniu/en/alf-02/david-crowley-fate-last-generation-ultra-modernist-buildings-eastern-europe-under-communist-r>.
- Drėmaitė Marija, „Naujųjų apeigų dramaturgija – santuokų ir laidotuvių rūmai sovietų Lietuvoje“, in: *Naujasis Židinys – Aidai*, Nr. 8, 2012, p. 572–580.
- Drėmaitė Marija, Petrusis Vaidas, Tutlytė Jūratė, *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012.
- Galaunytė Aistė, „Tikrovės dekonstrukcijos. Pokalbis su Nerija Putinaite“, in: *7 meno dienos*, [interaktyvus], 2014 02 28, Nr. 8 (1069), http://www.7md.lt/tarp_disciplinu/2014-02-28/Tikroves-dekonstrukcijos.
- Kurg Andres, „Architects of the Tallinn School and the critique of Soviet modernism in Estonia“, in: *The Journal of Architecture*, 14(1), 2009, p. 85–108.
- Lane Christel, *The Rites of Rulers: Ritual in Industrial Society – the Soviet Case*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Lane Christel, „Ritual and Ceremony in Contemporary Soviet Society“, in: *The Sociological Review*, 1979, vol. 27, issue 2, p. 253–277, DOI: 10.1111/j.1467-954X.1979.tb00334.x.
- Modernizmas: tarp nostalgijos ir kritiškumo*, sud. Marija Drėmaitė, Julija Reklaitė, Vilnius: Vilniaus universitetas, Architektūros [leidinių] Fondas, 2014.
- Petrulis Vaidas, „Funeral undertaking in Kaunas“, in: *Living and dying the urban modernity*, C. Caldenby and O. Wedeburnn (eds.), Copenhagen: Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture, DOCOMOMO, 2010, p. 124–127.
- Petrulis Vaidas, „Laidotuvių rūmai Kaune“, in: *Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras*, [interaktyvus], <http://www.autc.lt/Public/HeritageObject.aspx?rt=3&oe=5&id=207>.
- Petrulis Vaidas, „Kartotinis „šermeninės“ (laidotuvių namų) projektas“, in: *Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras*, [interaktyvus], <http://www.autc.lt/public/HeritageObject.aspx?id=203>.
- Sadomskaya Natalya, „Soviet anthropology and contemporary rituals“, in: *Cahiers du monde russe et soviétique*, vol. 31, Nr. 2–3, Avril–Septembre, 1990, p. 245–255, [interaktyvus], http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/cmr_0008-0160_1990_num_31_2_2222.
- Schmemann Serge, „New Soviet Rituals Seek to Replace Church’s“, in: *New York Times*, [interaktyvus], 1983 March 15, <http://www.nytimes.com/1983/03/15/world/new-soviet-rituals-seek-to-replace-church-s.html>.
- Soviet Modernism 1955–1991. Unknown History*, K. Ritter, E. Shapiro-Obermair, D. Steiner, A. Wachter (eds.), Zuerich: Architekturzentrum Wien and Park books, 2012.
- Streikus Arūnas, „Antireliginė propaganda Lietuvoje 1944–1970 metais“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2004, t. 14, p. 88–99.
- Survival of Modern: from Cultural Centres to Planned Suburbs*, editors Claes Caldenby and Ola Wedeburnn, Copenhagen: The Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture, 2013.
- Эстетика „оттепели“: новое в архитектуре, искусстве, культуре*, под ред. О. Казаковой, Москва, 2013.

SOVIET RITUAL ARCHITECTURE – WEDDING AND FUNERAL PALACES IN LITHUANIA

Marija Drėmaitė

KEYWORDS: wedding palace, funeral palace, ritual architecture, civic rites, late Soviet architecture, Lithuanian architecture.

SUMMARY

The secular Soviet state was well known for its elaborate 'socialist rites' instituted for life's milestones, from birth through marriage to death. Actions traditionally carried out in a sacral space were rather quickly assigned to 'consumer services', and were replaced by the civil registration of the newborn child, a secular wedding and funeral rites. Administrators of the new rituals insisted that these ceremonies were neither derived from religious rites nor were they intended to replace them. The challenge, therefore, was to create secular spaces with their own dramaturgy, designed to offer appropriate settings for weddings and funerals while avoiding any kind of religious presence. On a mass scale, most of the initiation rituals in the Soviet Union date only from the 1960s. This explains why special purpose-designed types of buildings only began to spread in many Soviet republics from the 1970s onwards. Soviet Lithuania in this context plays the role of an experimental place since the first purpose-built Wedding Palace in Vilnius (1968–1974, architect Gediminas Baravykas) and the Funeral Palace in Vilnius (1968–1975, architect Česlovas Mazūras) served as prototypes of functional type, modern aesthetics and symbols for the entire Soviet Union.

The main idea of the paper is based on the fact that the new secular Soviet rituals were actually based on traditional rituals stripped of their religious content. It seems that tradition (in a very broad sense) influenced the new architectural spaces created to practice new secular socialist rituals. Therefore, from the social point of view these buildings are seen as substitutes for sacral spaces – a wedding palace substitutes for a church and a funeral

palace is an interpretation of a cemetery chapel. From the architectural point of view they represent late Soviet mannerism in architecture as a certain simulacra filled with surplus meanings and decorations.